

әдеуір бөлими усы фактор менен байланысly.

3) XV әсирден баслап араблар жасайтуғын регионлардың көпшилик бөлими Усманий түрклер карамағында болды. XVIII әсирден XX әсирдің екінши ярымларына шекем араб үлкелеринде Европаның колонизатор мәмлкетлери (Англия, Франция, Германия, Италия сыяклы) де өз хукимлерин өткизди. Бул да тилде өз сәулелениуин таппай қалмады.

Араб тили түсиниги хәзирги күни бир-биринен парықланатуғын кеминде үш тилди қамтып алады:

Әдебиетлар

1) <https://uz.m.wikipedia.org> – Грамматика грекше сөз болып, «хәрип жазыу өнери» мәнисин аңлатады. Грамматика тилтаныудың сөзлер өзгеруи формалары хәм гәптиң типлерин үйренуиши, сөз бирикпелериниң формаларын үйренуиши бөлими.

2) <https://muslim.uz> – Март 21, 2018. Бул бабамызды араблар өзлери тән алады – егер хорезмлы аз-Замахшарий болмағанда олар өз тилиниң нызам-қағыйдаларын толық биле алмаған болар еди. «Аз-Замахшарий арабларға араб тилини ұратқан олим» - Узбекистон мусулмонлар идораси матбуот хизмати.

3) М.Хасанов. М.Абзалова. Араб тили дарслари.(ўқув қўлланмасы). – Тошкент: «Хилол», 2010. 6-б.

4) <https://kukaldosh.uz> 21.02.2018. Қўқалдош орта арнаулы ислам билим журты оқытушы Шухратжон Ҳакимов (Аллах таала тәрәпинен периште Жәбраил алайхиссалам арқалы ақырғы пайғамбар Мухаммад алайхиссаламға нәзил қылынған илахий китап).

Мақолада араб тили ҳақида, юртимизда бу тилни ўганиш учун мавжуд имкониятлар, араб тилининг ривожланиш тарихи ва бу тилнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида қизикарли маълумотлар келтирилган.

В данной статье описываются возможности изучения арабского языка, излагается история развития и особенности арабского языка.

There is given some interesting information about the Arabian language, possibilities to learn this language in our country, history of development the language and peculiarities of this language.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY

АРАБ ТИЛИН ҮЙРЕТИҮ, ҮЙРЕНИҮДИН АХМИЙЕТЛИ МӘСЕЛҲЛЕРИ

Ж.Ишаев – оқытушы

Нәкис Мухаммад ибн Ахмад ал-Беруний орта арнаулы ислам билим журты

Таянч сўзлар: адабий тил, ўкитувчи, талаба, хусусият, таржима, фонетика, морфология, синтаксис, сўз, гап, киёс, таълим, муталаа.

Ключевые слова: литературный язык, учитель, студент, возможности, перевод, морфология, синтаксис, чтение, слово, предложения, сопоставление, образование.

Key words: literary language, a teacher, a student, character, possibilities, phonetics, morphology, syntax, word, sentence, comparison, education, reading.

Өзбек тили де өзиниң раўажланыуында шараятына қарай түркий хәм басқа тиллер менен жақын қатнаста болып, олар өзбек тилиниң сөзлик қурамы хәм грамматикалық қурылысына тиккелей тәсир еткен. Әсиресе, Орайлық Азия хәм Волга бойында Ислам дининиң жайылыуы, XI әсирден кейин араб тилиниң илим сыпатында кең тарқалыуы өзбек тилинде араб элементлериниң кең қолланылыуына алып келди. Өзбек тили қурамына араб элементлериниң кирип келиуи парсы тили, яғный парсы көркем әдебияты тили арқалы да жүз берген. Демек, өзбек көркем әдебияты, өзбек әдебий тилиниң раўажланыуында араб тилиниң орны сезилерли. Ал, бул хәзирги илим талап етиўшилерге араб тилиниң өзгешеликлерин хеш болмағанда зәрүрлик дәрежесинде билиўди талап етеди.

Буннан тысқары, мәнаўиятымыз тарийхына тийисли болған илимий хәм әдебий шығармалардың көпшилиги араб тилинде жазылған. Бул шығармаларды бүгинги күни үйрениў үлкен ахмийетке ийе болып, тарийх, тил хәм әдебиет сыяклы пәнлер бойынша илимий изертлеўлер алып барып атырғанлар ушын ахмийетли дерек болып есапланады. Араб жазыуы хәм тилин үйрениў тарийхий дереклер менен танысуы хәм олардан илимий, әмелий мақсетлерде пайдаланыў имканиятын береді.

Хәр бир исеним ийеси өз дининиң негизги дереги болған илахий китаптар жазылған тилди билиуи менен эзиз екен, оларды аўдарыў процесинде қатаң рәуиште жоғалтылатуғын мәнилерди негизги ҳалында сақлап қалуы, илахий ҳәкимлерди пайғамбарлардың (алайхимуc салам) тиллеринен қалай айтылған болса, сондайлығынша үйрениў хәм оларды әўладтан-әўладқа жеткерип беріуіге имканият береді.

Араб тилиниң ең уллы пазыйлетлеринен бири – оның Қуран, хәдиси шәрийф тили екенлигинде. Араб тили инсанның ой-пикиринде пайда болыуы мүмкин

1) Классикалық араб тили – Қураны кәрийм, хәдиси шәрийфлер, Исламға шекемги болған «жәҳилия» хәм дәслепки Ислам дәуири әдебияты тили;

2) Хәзирги заман араб әдебий тили – классик тил тийкарында раўажланған, заманагөй раўажланыуды өзінде сәулелендирген, хәмме араб мәмлкетлери тәрәпинен рәсмий тил сыпатында тән алынған тил;

3) Хәр бир регионның өзине тән болған жанлы сөйлесиу тили – диалектлер.

болған хәр қандай мәнини баян ете алыушы түсиникли, ең фасоҳатли (тынық), ең балағатлы (дилўар) тил, дейди Ҳафыз ибн Касир разыллаху анху.

Имам Шафеий[1] раҳматуллаҳи алайҳи: «...Ким араб тилин үйренсе, тәбияты жумсақ болады...» [2], деген.

Хәр бир тил белгили бир аймақта қарым-қатнас қуралы, миллетлер аралық танысуы хәм дослық қуралы есапланады. Кимниң жоқары мақсетлеринен бири көплек тиллер ишинен араб тилин, яғный Қураны кәрийм, хәдиси шәрийф хәм араб тилинде жазылған әдебиетларды үйрениў ямаса араб тили аўдармашысы болыу екен, бул мақсетлерге ерисиў ушын алды менен, араб тили грамматикасы – сарф (илимлер анасы) хәм нахв [3] (илимлер атасы) ды үйрениў зәрүр.

Тарийхшы өткир алым Ибн Халдун былай дейди: «Талабаларға илим үйретиў әсте-ақырын, аз-аз, басқышпа-басқыш болса пайдалы болады»[4]. Бул Алымның сөзлерине сүйенетуғын болсақ, бул бойынша бизге араб тилин үйрениўде енди жаңа баслаушылар ушын жүдә қолай болатуғын дереклерден бири «Ад-дурус ан-нахўийя» китабы есапланады. Себеби, бул китапта келген грамматикалық қағыйдалардың барлығы аңсат хәм избе-излик усылында берілген хәм де олардың көпшилигине аяты кәриймалар, хәдиси шәрийфлер хәм уллы инсанлардың хикметли сөзлери хәм белгили қосықларынан мысаллар келтирилген.

Бул китаптан яки басқа дереклерден араб тилин үйрениў хәм үйретиў ушын хәрәкет етип атырған илим талап етиўшилерге устазлардан еситкен, китаптарда оқыған хәм тәжирийбелерге сүйенип, төмендеги пикир хәм усынысларды келтиремиз:

- Ең алды менен талабаның сабаққа болған қызығушылығын, интасын хәм ықласын оятуы; Себеби, талаба үйренип атырған пәнине қызықпайды екен, жақсы нәтийже шығуы қыйын. Оннан қалса, талабада илимге болған талпынуы, инта хәм ықласты көрген

устаз да оған шын кеўилден билим бериўге ҳәрекет етеди.

- *Хәр бир талабаға өз алдына итибар бериў; Ол өзін: «Устазына ең жақын талабамаң», деп есапласын. Талабаның кейпияты көтериледи, устазына деген хұрметти артады хәм сабақларда жеделлеседи.*

- *Араб тилинде жазылған гәплерди махраж хәм эъроб қағыйдаларына муўапық оқыў хәм жазыўға айрықша итибар бериў; Сонда ол махраж сыпатларын жоғалтпайды. Оны еситип атырған адам гәплериниң мәнис-мазмунын жақсы аңлайды. Есинде сақланыўы да аңсат болады. Егер бир жерде қәте оқыса, не ушын ондай етип оқығанын талқылап берсин. Надурис болса, оқытыўшы дурыслайды. Жазыўда ўаслий (ل) хәм қатаң (ح) хамзаларға, (ي) хәрибин ноқатлы яки максура әлиф болғанда ноқатсыз (ى) көринисинде жазыў сыяқлы көрсетпелерге де итибар берсин. Талабалар биймәлел диктант, шығарма хәм баянлар жаза алатуғын дәрежеге ерисиўи мақсет қылынады.*

- *Араб тилиндеги сөзлерди сап араб-әдебий тилде айтыўға ҳәрекет етсин, ҳәттеки мадларға да айрықша итибар қаратсын. Себеби, үнлилердиң узын яки қысқалығына әмел қылмаў сөзлердиң мәнилерин түптен өзгертип жибереди. Буның ушын сабақларды лингафон ханаларында шөлкемлестириў, араб тилиндеги фильм, мультфильмлерди көриў хәм аудио еситтириўлерди тыңлаўда даўамлы болыў лазым.*

- *Хәр бир талаба сөзлик ушын өз алдына дәптер тутыўы лазым. Дәптерге сөзлик жазғанда сөзлердиң бирлик хәм көплик түрлерин де жазыўы керек. Хәр күни 10 сөзден ядлаў, бир ҳәптеде бир отырып 200 сөз ядлаўдан аңсат хәм абзалырақ. Себеби, бир отырғанда 200 сөзди ядлаў талабаны зериктирип қойыўы мүмкин. Айырым талабалар араб тилиндеги сөзлердиң мәнисин биледи. Бирақ, өз тилимиздеги сөзлердиң араб тилиндеги мәниси соралғанда билмей қалыўы мүмкин. Демек, еки тилде сөзлик ядлатыў хәм сораў мақсетке муўапық болады.*

- *Араб тилин өзи билетугын тилге салыстырып үйретиў (үйрениў). Араб тили грамматикасы басқа тиллердиң грамматикасына жүз процент туўры келмейди. Бирақ, сәйкес келетуғын тәрәплери де бар. Муўапық келетуғын тәрәплери салыстырып үйретилгенде, сол тилди жақсы билетугын талабалар араб тилин үйрениўи аңсат хәм тез болады.*

- *Араб тилинен өзге тилге аўдарыўда алды менен, хәр бир сөз үстинде өз алдына тоқталып, грамматикалық сөзлик мәни бериў хәм әдебийлестирип аўдарыўды үйретиў. Буннан тысқары, араб тилиндеги ибаралардың мәнисин аңлатыўшы өзге тилдеги сөз дизбеклерин де үйретип барыў керек.*

- *Талабаларға араб тилинде сөз дизбеклерин дүзиўди үйретиў. Бунда араб тилиндеги сөз дизбегин өзбек тилине аўдарыў хәм өзбек тилиндеги гәплерди араб тилине аўдарыў бойынша пайдаланыўға ең ылайық дереклерден бири «Оқыў тийкары» атлы китап. Буған уқсас китаплар да көп.*

- *Талабаларды өз үстинде ислеўге шақырыў хәм сабақты қатаң талап етиў. Сонда олар сабаққа мұдамы таяр турады. Кери жағдайда, әхмийетсиз нәрселер менен шуғылланып, оқыўы пәсейип кетиўи де мүмкин.*

- *Оқытыўшы жаңа өтилип атырған сабақты-грамматикаға тийисли қандай да бир қағыйданы шынығыў хәм мысаллары менен бирге түсиндиргенде хәм оның мысалын аўдарып хәм грамматикалық жақтан талқылап, бетлеў алмасықларының тийисли орынларын көрсетип бериўде инновациялық технологиялар хәм сабақ өтиўдиң заманағөй методларынан қайсы бири пайдалырақ болса, сонысынан көбирек пайдаланған ҳалда сабақларды шөлкемлестириў хәм сабақ барысында темаға тийисли*

болған орынларын басқаша реңде көрсетиў. Бунда сабақты «кластер» методында өтиў пайдалырақ. «Фонл» темасын үйретип атырғанда сондай तरीзде: «Мухаммад китапты ядлады» көрсетсин. Себеби, инсан оқығанда 10%, тыңлағанда 20%, көргенде 30%, тыңлап көргенде 50%, додалаў хәм дискуссия қылғанда 70%, жеке өзи орынлағанда 80%, классласлары менен орынлағанда 90% есте қалады екен. Егер оқытыўшы тахадан пайдаланбаса, айырым талабалар сабақты жақсы түсинсе де, теманы зейинде сүүретлеп, және де жақсырақ аңлаўы ушын мысалын жазып бериўди өтиниш етеди. Ал, айырымлары устазға деген хұрметти күшшилигинен бе, жазып бериўин қәлесе де сорамайды.

- *Сабақты жақсы өзлестире алмай атырған талабалар менен өз алдына, жекеме-жеке तरीпте шуғылланып барыў. Өзлестириўи төмен талабаларға оқыў жылының басынан сондай итибар берип барылса, кейин ала дәрежеси бир қанша жеделлеседи.*

- *Келеси сабақта өтилетугын теманы талабаларға үйге тапсырмаға қосып оқып келиўди тапсырыў. Сонда оқытыўшы жаңа сабақты өткенде талабалардың түсиниўи хәм өзлестириўи бир қанша аңсатласады.*

- *Талабаларға хәзирги заманағөй араб тилин хәм араб тили ыргақ хәм сеслерди үйретиўде газета, журналлар, видео хәм мр3 форматтағы еситтириўлерди тыңлап жазыў хәм аўдарыў менен шуғылланыў.*

- *Оқытыўшы ертең өтетугын сабағына мұдамы кеминде бир күн алдын таярлық көрсин.*

- *Пайдаланған әдебиятлар қатарында «Шәмила китапхана» атлы электрон китапханаға да мұражат қылсын. Себеби, онда араб тили грамматикасына тийисли китаптар хәм мысаллар табыў аңсат хәм де ўақыттан утыў имканияты көбирек.*

- *Оқытыўшының тийкаргы ўазыйпасы талабаға тилдиң нәзик орынларын түсиндириў хәм оларға өз үстинде ислеў кереклигин жеткеріў. Не ушын маған араб тили керек? – деген сораўға жуўап тапқан адам оны үйрениўге де, әлбетте, ўақыт табады.*

- *Оқытыўшы сабақ өтиў барысында талабаларға өтилип атырған сабақ мұдарына да әмел қылсын. Бул ҳаққында «Таълим ал-мутаъаллим торик ат- таъаллум» [5] атлы китапта мазмунлы баян етилген.*

- *Талабалар мұдамы илим алыўға ҳәрекетте болыўы, илимге болған қызығышылықлары сөнбеўи хәм илим алыўдағы қыйыншылықларды сапластырыўы ушын оларды илимге қызықтырыўшы гүрриңлер айтып бериў ямаса усы мазмундағы сөзлерди жазып диўйалға илдирип қойыў хәм ҳеш қашан машақатсыз бир нәрсеге ерисип болмайтугынын еслетип турыў. Мәселен: Бир күни Имам Шафеъийден (р.а.): «Илим талап қылыўға интаңыз қандай?» – деп сорады. Имам Шафеъий (р.а.) «Илим тыңлап атырғанда қулақларым рәхәтленгендей рәхәтлениў ушын пүткил денем қулақларға айланып қалыўын қәлейди», – деди. Оннан «Илимге қалай талпынасыз?» деп сорады, Ол: «Көплеген адамлар байлықтың изинен куўғанына уқсап», – деди. Оннан және: «Илимди қалай излейсиз?» – деп сорады. «Ана жалғыз баласын излегениндей излеймен», – деди.*

- *Хәр бир талаба, әлбетте, араб тилинен жеке күнделик тутсын. Күни бойы не қылғанын араб тилинде жазып жүрсин. Нешеде турғанын, қашан аўқатланғанын, кимди ушыратқанын хәм тағы басқа. Буны биреўлер оқыўы ушын жазбайды, ал тийкарығысы жазыў. Күнине 30-40 минут.*

- *Талабалар ишинде қосық жазыўға қызығату-ғынлары болады. Оларға айрықша итибар берип, араб тилинде де қосық жазыўды үйретиў.*

- *Жаңа өтилген теманы орайластырыў. Мәселен: Сабақта еки ямаса оннан көбирек бет оқылса, соның*

ишинде талабаның есинде сақлаўы, ядлаўы тийис болған мағлыўматлар саналғанда, бесеў яки алтаў болыўы мүмкин. Бунда талабаға сабақты өзлистерийў хэм оған қайта таярлық көрийў аңсатласады.

Жоқарыдағы айтылған пикир хэм усыныслар араб

Әдебиетлар

1. Фикх мәзһабларынан «Шафеъий» мәзһабының тийкарын салыўшы. А.Тулепов. Ислом ва ақидапараст оқимлар. –Т.: “Мовароуннахр”, 2014. 23-б.
2. Ибн Асокир. Дамашқ тарихи. 13-жүз. 95-б. “Шомила” номли электрон кутубхона.
3. Ўбодуллох Ахроров. Тайсирус сарф (енгил ва осон сарф). –Тошкент: 2015. 3-б.
4. Ўзбекистон мусулмонлари идораси. Нахв дарслиги (иккинчи китоб). –Т.: “Мовароуннахр”, 2009. 137-б.
5. Бурхан ал-Ислам аз-Зарнужий (Бурхониддин Марғилонийдин шәкирти). Тәлим алыўшыға тәлим жолын үйретиў. –Бушро: 2010. 35-б

РЕЗЮМЕ

Мақолада араб тилини ўрганувчи ва ўргатувчилар учун таълим ва тарбияни бирга олиб боришга ундайдиган дарс ўтиш услуб ва маҳоратлари баён этилган. Бунда араб тилидан ташқари бошқа ҳар қандай тилни ўрганувчи ва ўргатувчилар учун фойдали маслаҳатлар келтирилган. Улар тарбия жараёнида муҳимдир.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена актуальным вопросам методики преподавания арабского языка. Излагаются способы совместной работы обучающего и обучаемого, единство образования и воспитания. Кроме того, особенностью статьи является то, что в ней даются полезные советы и для преподавания других языков.

SUMMARY

There was given a good example of teaching methods in the article for learners and trainers of the Arabian language to appeal education and upbringing procedure in the same time. The importance of this article is that there was given useful advice for learners and trainers not only in teaching Arabian, but other languages as well.

СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЙ В ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ СТИЛЯХ УЗБЕКСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Э.Хужаниязов – кандидат филологических наук, доцент

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

Таянч сўзлар: услубий хусусиятлар, дифференциация, илимий услуб, бадий услуб, факультатив аниқловчилар, зарурий аниқловчилар, функционал услуб.

Ключевые слова: стилевые особенности, дифференциация, научный стиль, художественный стиль, факультативные определения, необходимые определения, функциональный стиль.

Key words: stylistic peculiarities, differentiation, scientific style, belles-litters style, facultative attributes, necessary attributes, functional style.

Каждый член предложения обладает в речевой цепи определённым значением, присущей ей функцией, семантической нагрузкой. Следовательно, изучение каждой языковой единицы в речи в зависимости от её коммуникативного назначения приобретает большое значение для раскрытия специфики, установления семантико-стилистической роли элементов речи. Потому что роль состоит не из случайной совокупности языковых единиц, а проявляется как система, возникающая на основе определённой цели, содержания, структуры.

В этом отношении учёные по-разному подходят к роли определений в речевом течении. В частности, Н.А.Баскаков утверждает, что категория определений в предложении по своему характеру и значению резко отличается от других членов предложения тем, что определение имеет значительно меньший удельный вес, чем другие члены предложения. Мысль, выраженная в предложении, с изъятием определений, говорит он, не изменяет своего смысла, а только теряет конкретность тех понятий, о которых идёт речь [1:66].

А. С. Сафаев отмечает, что подобная оценка лексико-грамматического значения и функции определения является результатом не учёта всех его особенностей, что опущение определений из состава примеров типа: Яхши ният – ёрти давлат, ёмон ният – ёрти меҳнат / такаббур одам – одам эмас экан, / яхши сўз жон озиғи, ёмон сўз – бош козиғи / вызывает простую тавтологию, что потому в составе таких предложений определённой является неотъемлемым компонентом определительной конструкции [2:28-29].

Как видно, учёные по-разному относятся к роли категории определения в речи. И оба учёных при этом правы в известной степени. Дело в том, что лексико-грамматическую, семантическую природу и значение определений в речевой цепи можно установить лишь при учёте всех присущих им особенностей. Поэтому коммуникативная необходимость и коммуникативная факультативность определений зависит от контекста и от того, каким семантическим кругом он окружён. Бывают такие случаи, когда мысль может оказаться не-

полной без определения и смысл может не обрести целостности. В подобных случаях в контексте требуются определения, которые считаются коммуникативно-необходимыми. В других же местах определение не вносит нового содержания в передаваемую информацию, а придаёт ей конкретность, уточняет, усиливает выражаемую мысль или, придавая ей дополнительный оттенок, подражает образности.

Исходя из этого, в некоторых исследованиях встречается случаи деления определений коммуникативно-необходимые и коммуникативно-факультативные [3: 3]

Подлинное место, значение каждой языковой единицы проявляются в процессе коммуникации, в речи. В соответствии с функцией языка в каждом сфере общения члены предложения могут обрести разный характер, выполнять разные функции. В этом отношении научные и художественные стили составляют полярности. Эти отличия проявляются в отборе, структуре, функции элементов речи и их семантическом своеобразии. А они же, свою очередь, образуются как результат лингвистических и экстралингвистических факторов.

Общеизвестно, что передаваемая информация в научном стиле требует правильности, логичности, наибольшей сжатости и плотности содержания изложения. Да и учёный, который излагает своё положение, старается довести свою речь до читателя лаконично и точно. Точность требует от него писать собственным языком этой науки, посредством ставшего привычным для научной общественности стилем изложения, соблюдая при этом литературные нормы. Это, конечно, те экстралингвистические факторы, которые определяют характер этого стиля. А это, в свою очередь, приводит к своеобразному отбору языковых единиц. Определение тоже, отвечая вышеупомянутым требованиям в научном стиле, обеспечивает правильность, полноту, выразительность, краткость речи. Здесь нет необходимости придавать передаваемой информации дополнительной тон, облакать её в красивую форму. Вот почему в ней употребляется только коммуникативно-необходимые